

**ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРИТЕРІЇВ
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ У СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКИХ
ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ**

***В. Ю. Варава**, лабораторія педагогічних інновацій Інституту педагогіки НАПН України, науковий співробітник, e-mail: valeyou@ukr.net;*

***К. В. Гораши**, кандидат педагогічних наук, лабораторія педагогічних інновацій Інституту педагогіки НАПН України, старший науковий співробітник, e-mail: katerina712@mail.ru*

Авторами статті визначено головні наукові підходи до створення шкільних підручників; здійснено дослідження щодо вимог, визначених вітчизняними вченими, та європейських критеріїв оцінювання якості шкільних підручників.

Ключові слова: сучасний шкільний підручник, наукові підходи до створення шкільних підручників, вимоги до українського шкільного підручника, європейські критерії оцінювання якості шкільних підручників.

Постановка проблеми. Процес створення нових вітчизняних підручників є досить складним та сповненим протиріч. Це пов'язано не тільки з економічними, суспільними та політичними проблемами країни, а й з необхідністю вдосконалення наукових підходів до створення сучасних українських підручників та визначення єдиної системи вимог і критеріїв оцінювання їх якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якість навчальної літератури як наукова проблема не є новою у педагогічній науці, різні її аспекти вивчаються як українськими, так і закордонними дослідниками.

Зокрема, дослідженню теоретичних засад, принципів створення шкільного підручника та вимог до його якості присвячені праці М. І. Бурди, Д. Д. Зуєва, В.П. Беспалька, А. Н. Гірняка, І. Я. Лернера, О. Я. Савченко, М. М. Скаткіна, В. Г. Редька, А. В. Фурмана та ін.; інноваційні підходи до розроблення навчальної книги та технологічні аспекти її використання у навчально-виховному процесі висвітлено у доробках К. О. Баханова, В. С. Власова, Я. П. Кодлюк, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Г. В. Серової, О. І. Пометун, Т. О. Чубукової та ін.; застосування проектування і моделювання у створенні модульнорозвивального шкільного підручника розкрито у працях А. В. Фурмана, О. Є. Гуменюк, В. П. Горпинюк, В. І. Костенко й ін.; перспективи застосування інформаційно-комунікаційних технологій і комп'ютера у навчанні учнів шкіл та якість мультимедійних навчальних посібників досліджуються: В. Є. Биковим, А. М. Гуржієм, Ю. О. Дорошенком, М. І. Жалдаком, Ю. О. Жуком та ін.; оцінюванню шкільних підручників та обґрунтуванню вимог до змісту предметних навчальних книг приділено увагу у працях Ф. Жерара, Т. О. Лукіної, О. І. Ляшенка, Н. Д. Мацько, К. Роеж'єра, З. С. Сікорської й ін..

Як бачимо, проблемі створення якісного шкільного підручника, оновленню його змісту, формату, функцій присвячено чимало досліджень у педагогічній і психологічній теорії та практиці, проте вона залишається актуальною для української школи і періодично піднімається вчителями, батьками, діячами освіти і науки та представниками громадських організацій. На якісні зміни шкільного підручника впливають різні фактори, серед яких процеси глобалізації і інтеграції освіти України до європейського освітнього простору, інноваційні перетворення в освітньому середовищі, інформатизація загальноосвітньої школи тощо.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є виокремлення актуальних підходів до створення шкільних підручників; дослідження

вимог, визначених вітчизняними вченими, та європейських критеріїв оцінювання якості шкільних підручників.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи наукові підходи до створення сучасних шкільних підручників необхідно зазначити, що вимоги до навчальної літератури висуваються відповідно до змін, які відбуваються в національній освіті під впливом соціокультурних чинників: становлення громадянського суспільства та демократизації освітніх процесів; відкритості інформаційного простору і інформатизації усіх галузей економіки, науки, освіти тощо; запитами держави і суспільства щодо формування громадянина як висококваліфікованого фахівця і патріота. Отже, навчальна література, зокрема, шкільний підручник значною мірою має бути орієнтований на ефективне застосування наукових знань (визначених державними стандартами і навчальними програмами) у практику через різні види діяльності учнів (навчальну, навчально-дослідну, творчу, пошукову тощо).

Відзначимо ті з підходів до створення шкільного підручника, які найчастіше описують вчені у наукових доробках із зазначеної проблеми дослідження:

- *системний* (як напрям методології наукового пізнання й соціальної практики, основою якого є дослідження об'єктів як систем; використання системної методології, яка є підґрунтям для моделювання структури навчальної книги (шкільний підручник розглядається як система) та логічної побудови її змісту (параграфів, проблемних питань, завдань), що забезпечує формування в учнів системи знань з певної галузі та навичок вільного оперування поняттями, методами навчального дослідження та сприяє розвитку конструктивного мислення);

- *цільовий* (цілепокладання є першим основоположним принципом будь-якої системи; використання цього підходу для побудови змісту шкільного підручника як інформаційної системи; реалізація цілей

навчальної інформації, що подається у підручнику, забезпечить досягнення прогнозованих результатів навчально-виховного процесу);

- *діяльнісний* (через підручник реалізується діяльнісний характер освіти та спрямованість її змісту на формування навчальних умінь і навичок та способів діяльності (навчальної, навчально-дослідницької, пізнавальної, інформаційно-комунікативної, творчої та рефлексивної) спрямованої, насамперед, на набуття учнем досвіду з різних видів діяльності);

- *проблемний* (постановка проблеми у викладенні навчальної інформації; навчальний матеріал пояснює, а не описує явища; розв'язання проблемних завдань спонукає учня до аналізу та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами, суб'єктами та подіями, що викладені у навчальному тексті) [9];

- *компетентнісний* (забезпечує реалізацію компетентнісного підходу в освіті; розвиває здатність учнів вирішувати проблеми, формує в учнів навички співпраці, ефективного спілкування, життя в суспільстві та участі у суспільному житті; здатність самостійно організовувати діяльність; використовувати новітні технології; застосовувати набуті знання і досвід для розв'язання конкретних життєвих задач) [3];

- *синергетичний* (оскільки сучасний світ розвивається в умовах прогнозованості і непередбачуваності, сталості і змінності, організованості і хаотичності, то синергетичний підхід до розв'язання найгостріших суперечностей забезпечує відбір єдиного з багатьох варіантів розв'язання навчальних завдань та встановлення відповідних зв'язків між структурними компонентами системи навчальних знань; враховує вільний простір для прояву спонтанності та творчих здібностей);

- *технологічний* (інтеграція навчальної інформації, інновацій, дидактичних вимог та інформаційних технологій; бурхливий розвиток інформаційних освітніх технологій та електронних освітніх ресурсів суттєво впливає на характер змін шкільного підручника, створення

комплексного навчального забезпечення, яке включатиме і паперові, і електронні освітні ресурси).

Сучасний шкільний підручник – це не стільки книга, у якій «системно викладена інформація з певної галузі знань» [6], а скоріш інструмент (навігатор), який має дати змогу учню вільно орієнтуватись в інформаційному навчальному середовищі, розв'язувати навчальні завдання та самостійно формулювати проблемні питання. Завданням підручника нового покоління є навчити учня вчитись, думати, цікавитись та застосовувати здобуті знання і досвід у житті.

В Україні вимоги до українських шкільних підручників визначаються метою освіти, Державними освітніми стандартами, теоріями дидактики, навчання і виховання, навчальними програмами, серед них: висока науковість, доступність, точність, ясність і яскравість викладення змісту, його практична спрямованість, міжпредметні зв'язки [1].

Міністерством освіти і науки України проводиться Всеукраїнський конкурсний відбір рукописів підручників, організація і проведення якого ґрунтується «на засадах відкритості, прозорості й гласності» [8]. Метою цього заходу є створення якісного навчально-методичного забезпечення предметів інваріантної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для поетапного впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти та переходу на новий зміст навчання.

Критерії оцінювання шкільного підручника прописано у ряді нормативних документів МОН України, як приклад, у Положенні «Про затвердження методичних рекомендацій щодо здійснення експертизи рукописів підручників, поданих на Всеукраїнський конкурс рукописів підручників для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів» (Наказ Міністерства освіти і науки № 1042 від 01.11.2010) означено порядок проведення Всеукраїнського конкурсу та здійснення експертизи рукописів Предметними експертними комісіями. Отже, у таблиці 1 подаємо параметри, що зазначені у документі.

N з/п	Параметри оцінювання
1.	Відповідність змісту рукопису підручника навчальній програмі з предмета та рівню його вивчення
2.	Чіткість структурування навчального матеріалу у змісті рукопису
3.	Наукова коректність змісту, повнота розкриття основних положень, використання сучасної загальноприйнятої наукової термінології
4.	Практична спрямованість навчального матеріалу зв'язок його з життям
5.	Можливості підручника для забезпечення диференційованого підходу до навчання десятикласників
6.	Відповідність змістового наповнення рукопису віковим особливостям учнів 10 класу
7.	Мова викладу навчального матеріалу в рукописі
8.	Реалізація у змісті рукопису підручника виховних можливостей навчального предмета
9.	Українознавче наповнення змісту рукопису підручника
10.	Мотивація навчальної діяльності учнів, розвиток інтересу до предмета засобами, запропонованими в рукописі
11.	Дидактична доцільність системи завдань, поданих у рукописі підручника
12.	Можливості рукопису підручника для здійснення учнями самостійної навчальної діяльності
13.	Логіка розміщення та використання ілюстративного матеріалу як самостійного або додаткового джерела інформації

Вважаємо, що більшість «параметрів оцінювання» рукопису шкільного підручника, на основі яких Предметна експертна комісія здійснює оцінку поданих на конкурс рукописів, можна розглядати як критерії їх оцінювання.

Аналіз теоретичних джерел (А. Н. Гірняк, Я. В. Даниэльян, О. Е. Жосан, І. Я. Лернер й ін.) дав змогу узагальнити вимоги до сучасного шкільного підручника, запропоновані науковцями, та визначити ті, що найбільш поширені. Отже, узагальнені вимоги, які пред'являються до навчальної книги наступні:

- високий науково-методичний рівень змісту, який має відповідати віковим і психологічним особливостям учня та моральним, етичним та

естетичним нормам суспільства; відповідність напрямам і сучасному стану розвитку науки певної галузі;

- відповідність вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти, що визначають обов'язковий набір дисциплінарних знань;

- структура шкільного підручника має відповідати системі організації навчально-виховного процесу і сприяти його вдосконаленню;

- дидактичний рівень навчальної книги має забезпечувати необхідний навчальний ефект, доступність, зв'язок з попередніми темами і практичними завданнями, стимулювати самостійну діяльність учнів та спонукати до навчально-дослідницької роботи;

- завдання у підручнику мають мотивувати учня до користування різними інформаційними джерелами (додатковою літературою. Довідниками, словниками, інтернет-ресурсами тощо);

- зміст підручника повинен бути універсальним щодо методик та педагогічних підходів, які використовуються в професійній діяльності різними вчителями, бути співвідносним з робочим планом, графіком навчального процесу, інструментом для досягнення мети навчання;

- обсяг навчального матеріалу має бути конгруентним ролі та місцю дисципліни в навчальному плані і відповідати термінам, що відводяться на вивчення даного предмета.

Звернімося до європейського досвіду оцінювання якості шкільних підручників, де щороку відбувається BESA (Best european schoolbook award) – Міжнародний конкурс європейських шкільних підручників. Цей конкурс спільно проводять Міжнародна асоціація досліджень в галузі шкільних підручників та освітніх медіа, Франкфуртський книжковий ярмарок та Асоціація європейських освітніх видавництв.

Авторитетне журі оцінює подані на конкурс шкільні підручники, керуючись вісьмома головними критеріями стосовно якості підручника у навчальному процесі відповідно до тих освітніх підходів та технологій, які використовуються у навчанні. Кожен з критеріїв має кілька показників. До

кожного з показників наведено орієнтовні запитання, які допомагають адекватно оцінити шкільний підручник. Розглянемо критерії та їх показники детальніше.

1. Актуальність. Актуальність шкільного підручника розглядається з точки зору його відповідності потребам, цілям та задачам користувачів, як учнів, так і вчителів. Критерій актуальності також стосується змісту і методології та має два показники:

- *дитиноцентризм* (в оригіналі – «учнецентризм»): чи відповідає підручник знанням, віку та навичкам учня? Це вимагає від авторів диференціації у відборі та організації навчального матеріалу, а також врахування потреб учнів та професійних можливостей вчителів;

- *доцільність*: чи відповідає підручник навчальному контексту? чи використані у ньому підходи, приклади, навчальні завдання, що враховують соціальні, культурні та освітні особливості учнів?

2. Транспарентність. Транспарентність стосується тих особливостей підручника, які полегшують користування ним.

Критерій транспарентності включає такі підпункти:

- *чіткість цілей*: чи чітко визначені цілі навчання? Чи чітко визначені навички, якими мають оволодіти учні, та навчальний рівень, який вони досягнуть в процесі навчання?

- *чіткість досягнень*: чи допомагає підручник учням усвідомити свої успішні та «слабкі» сфери та чи інформує про досягнутий прогрес відповідно до цілей навчання?

- *чіткість викладення*: чи має підручник чітку та логічну структуру, зрозумілі інструкції та зручний макет?

- *чіткість обґрунтувань*: чи забезпечує підручник вчителя методологічним обґрунтуванням, пояснюючи використані в ньому навчальні підходи?

3. Надійність. Надійність пов'язана з внутрішньою узгодженістю навчальних матеріалів, відповідністю змісту та методів, полегшуючи тим

самим реалізацію навчального процесу (teaching/learning process). Включає в себе наступні показники:

- *внутрішня узгодженість*: чи доцільно побудований підручник, чи послідовні взаємозв'язки між його частинами?

- *методологічна цілісність*: чи використовує підручник перевірені методологічні передумови у відборі завдань та вправ?

- *текстова єдність*: чи зберігає підручник цілісність та оригінальність поданих у ньому текстів?

- *фактична цілісність*: чи правильно подає підручник інформацію, факти, приклади соціальної поведінки?

- *практичність*: чи є посильними для виконання завдання та вправи, наведені у підручнику?

4. Привабливість. Критерій привабливості узагальнює усі особливості навчальних матеріалів, які апелюють до користувача, і, відповідно, сприяють зміцненню його мотивації. Принцип привабливості включають в себе такі показники:

- *зручність користування*: чи є підручник простим та доступним у користуванні, із зручним інтерфейсом та відповідними ілюстраціями?

- *інтерактивність*: чи створює підручник діалог з учнем тим, що пропонує засоби зворотного зв'язку, стимулює цікавість та створює атмосферу гри?

- *різноманітність*: чи має підручник широкий спектр вправ та завдань? чи пропонує різні типи взаємодії та робочого ритму?

- *сенситивність*: чи сприяє підручник вільній та ненапруженій атмосфері у навчальній діяльності?

5. Гнучкість. Критерій гнучкості враховує індивідуальні можливості (як пізнавальні, так і психоемоційні) учня у підході до навчального процесу (диференційований підхід). Це стосується навчальних матеріалів, які мають враховувати індивідуальні особливості користувачів,

включаючи групи диференціації в класах. Принцип гнучкості включає наступні показники:

- *індивідуалізація*: чи враховує підручник такі характеристики учня, як попередній навчальний досвід, вправи та завдання, які учні воліють розв'язувати, види навчання (групові або індивідуальні), яким віддають перевагу?;

- *адаптивність*: чи легко адаптувати підручник для різних цілей: розширити, полегшити або поглибити матеріал? чи є підручник досить гнучким, щоб допомогти кожному учневі глибше опрацювати окремі теми?

6. Генералізація та можливість відтворення враховує відкритий характер навчальних матеріалів, які мають підтримувати пізнавальний розвиток та можливість використання і трансформації вивченого матеріалу у контексті більш широких задач та у нестандартному контексті.

Критерій включає наступні показники:

- *реплікативність* (можливість перенесення): чи заохочує підручник до переходу від керованої діяльності до вільної діяльності та чи можлива передача стратегії, навичок та змісту у різних контекстах у навчальній діяльності та поза її межами?

- *інтеграція*: чи спирається зміст підручника на вивчений матеріал та чи допомагає учням зрозуміти взаємозв'язки та зв'язати поняття з різних предметів?

- *пізнавальний розвиток*: чи забезпечує підручник надбання навчальних навичок (рішення проблем, стратегії навчання та інш.)? та чи сприяє підвищенню інформованості учнів про навички самонавчання?

7. Участь учнів. Цей критерій стосується можливості робити вибір та нести відповідальність в процесі навчання. Критерій участі включає наступні показники:

- *активізація*: чи залучає підручник учнів до активної діяльності у навчальному процесі?

- *спонукання суб'єктного досвіду учня*: чи спонукає підручник до залучення особистих знань, досвіду, думки учня у навчальний процес, роблячи його тим самим особистісно значимим?

- *партнерство*: чи заохочує підручник учнів до взаємодії в процесі навчання, робити вибір, брати участь у прийнятті рішень та нести відповідальність за своє навчання?

8. Соціалізація. Критерій соціалізації надає особливе значення навчальним матеріалам, які формують додаткові навички учня поза ключових компетенцій, які набув учень в процесі навчання. Цей критерій дотримується, якщо навчальні матеріали також відповідають містять наступні показники:

- *спонукання до формування соціальних навичок*: чи сприяє підручник розвитку таких навичок як здатність до співпраці з іншими або, скажімо, прояв співчуття? чи заохочує учнів до розробки нових концепцій або погляду на звичні речі з іншої точки зору?

- *міжкультурна обізнаність*: чи спонукає підручник учня замислитись над розумінням своєї власної культури або культури інших країн, а також над своїм власним ставленням до них?

Як бачимо, оцінювання європейських шкільних підручників для премії BESA відбувається комплексно та системно, згідно невеликої кількості чітко визначених критеріїв. Дані критерії є обґрунтованим, зрозумілим та адекватним інструментарієм щодо оцінювання шкільних підручників, в них сконцентовано великий напрацьований європейський досвід. Багато в чому європейські критерії перекликаються з прийнятими в Україні, вони допомагають визначити пріоритети у навчальному процесі та можуть бути впроваджені для поширення в українській практиці для створення нового покоління шкільних підручників.

Література

1. Гірняк А. Н. Система традиційного підручникотворення та її психолого-дидактичний аналіз / А. Н. Гірняк / За ред. А. В. Фурмана.- Т.: Ін-т ЕСО, 2004. – 65 с.
2. Гуржій А.М. Інформатизація і комп'ютеризація загальноосвітніх навчальних закладів України – 20 років / А.М. Гуржій, В.Ю. Биков, В.В. Гапон, М.Я. Плескач // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2005. – № 5. – С. 3-11.
3. Даниэльян Я.В. Современные концепции школьного учебника / Я. В. Даниэльян // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-kontseptsii-shkolnogo-uchebnika#ixzz2fo0mcs86>
4. Жерар Ф. М., Роеж'єр К. Як розробляти та оцінювати шкільні підручники / Ф. М. Жерар, К. Роеж'єр. — Видавництво "К.І.С.", Аналітично-дослідницький центр "АНОД", м. Київ, 2001 р.– 352 с.
5. Жосан О. Е. Експертиза шкільного підручника : теоретичний аспект / О. Е. Жосан // Педагогічний альманах : зб. наук. праць – Херсон : ПУШОПК, 2011. – Вип. 12. – С. 54–60. 2.
6. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К.: Генеза, 2005. – 328 с.
7. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: Підручник для магістрантів та студентів педагогічних факультетів / Я. П. Кодлюк. – К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. – 368 с.
8. Ляшенко О. Вимоги до підручника та критерії його оцінювання. Підручник ХХІ століття / О. Ляшенко // Науково-педагогічний журнал. №1-4, 2003. — С. 60 – 65.
9. Положення «Про затвердження методичних рекомендацій щодо здійснення експертизи рукописів підручників, поданих на Всеукраїнський конкурс рукописів підручників для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів» (Наказ Міністерства освіти і науки № 1042 від

01.11.2010) [електронний ресурс] Режим доступа :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1112-10>

10. Фурман А. В. Теорія і практика розвивального підручника / А. В. Фурман : Моногр. – Т.: Екон. думка, 2004. – 288 с.

11. Премія BESA «Кращий європейський підручник»: критерії оцінювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.schoolbookawards.org/evaluation-criteria.html>

12. Проект 2061: оцінювання шкільних підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.project2061.org/publications/textbook/default.htm>

Варава В.Ю., Гораш К.В. Застосування європейських критеріїв оцінювання якості у створенні українських шкільних підручників

Авторами статті определены главные научные подходы к созданию школьных учебников; проведено исследование относительно требований, определенных отечественными учеными, и европейских критериев оценки качества школьных учебников.

Ключевые слова: современный школьный учебник, научные подходы к созданию школьных учебников, требования к украинской школьного учебника, европейские критерии оценки качества школьных учебников.

Varava V, Gorash K. Using European criteria of evaluation of quality of schoolbooks for creating Ukrainian schoolbooks.

The authors of this article describe main scientific approaches to the creation of textbooks for school and research requirements defined by Ukrainian scientists in the field of assessment of a quality of school textbooks and study European criteria for evaluation of textbooks' quality.

A process of creating new Ukrainian textbooks is enough complicated and full of contradictions. It is connected with economic, social and political problems of our country but we also need to improve scientific approaches to

the creation of modern Ukrainian textbooks and determine unified system of requirements and criteria for quality evaluating.

Authors also explore the European experience of evaluating of quality of textbooks on the example of criteria of the BESA (the international competition of Best European Schoolbook Award). Authors point out that European criteria could help to define priorities in teaching-learning process and could be adopted and implemented in Ukrainian practice of creating a new generation of textbooks.

Keywords: school textbook, scientific approaches to the creation of textbooks, the requirements for Ukrainian school textbook, the European criteria for evaluation of school textbooks.

References

1. Girnyak A. N. Systema tradytsiyomogo pidruchnyka ta yiyi psykholo-gydyaktychnyy analiz / A. N. Girnyak / za red. A. V. Furmana.- T.: In-t ECO, 2004. – 65 s.
2. Gurjiy A. M. Informatyzatsiya e comp'uterizatsiya zagai'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv Ukrainy – 20 rokiv / A.M. Gurjiy, V.U. Bykov, V.V. Gapon, M.YA. Pleskach // Comp'uter u shkoli ta siv'i. – 2005. – № 5. – S. 3-11.
3. Daniel'yan YA.V. Sovremennye kontsepsii shkol'nogo uchebnika / YA.V. Daniel'yan // Izvestiya Rossiys'kogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Hertseny. [elektronnyy resurs] Rejim dostupa : <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-kontseptsii-shkolnogo-uchebnika#ixzz2fo0mcs86>
4. Jerar, F. M., Roej'er K. Yak rozroblyaty taotsinyuvaty shkil'ni pidruchnyky / F. M. Jerar, K. Roej'er — Vydavnytstvo "K.I.S.", Analitychno-doslidnyts'kyi centr "ANOD", m. Kyiv, 2001 r.– 352 s.
5. Josan O. E. Ekspertyza shkol'nogo uchebnika : teoretychnyi aspekt / O. E. Josan // Pedagogichnyi al'manakh : zb. nauk. prats – Kherson : PUIPOPK, 2011. – Vyp. 12. – S. 54–60.2.

6. Pometun O. I. *Metodyka navchannya istorii v shkoli* / O. I. Pometun, Г. О. Freyman. – K.: Geneza, 2005. – 328 s.
7. Kodlyuk YA. P. *Teoriya I praktyka pidruchnykotvorennya v pochatkoviy osviti: Pidruchnyk dlya magistrantiv ta studentiv pedagogichnykh fakuk'tetiv* / YA. P. Kodlyuk – K. : Informatsiyno-analitychna agentsiya «Nash chas», 2006. – 368 s.
8. Lyashenko O. *Vymogy do padruchnyka ta kryterii yogo otsynuyvannyz . Pidruchnyk XXI stolittya* / O. Lyashenko // *Naukovo-pedagogichnyy jurnal. №1-4, 2003. — S. 60 – 65.*
9. Polojennya «Pro zatverdjennta metodychnykh rekomendatsiy shchodo zdiysnrnnta ekspertyzy rukopysiv pidruchnykiv, podanykh na Vseukrains'ky konkurs rukopysiv pidruchnykiv dlya uchniv 11 clasu zagal'noosvitnykh navchal'nykh zakladiv» (Nakaz Ministerstva osvity i nauky № 1042 vid 01.11.2010) [elektronnyy resurs] Rejim dostupa : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1112-10>
10. Furman A. V. *Teoriya e praktyka pozvyval'nogo pidruchnyka* / A. V. Furman : Monogr. – T.: Ekon. dumka, 2004. – 288 s.
11. The best European schoolbook award, available in the electronic resource: <http://www.schoolbookawards.org/evaluation-criteria.html>
12. The 2061 project, available in the electronic resource: <http://www.project2061.org/publications/textbook/default.htm>